

VIURE LA CREATIVITAT : com transformar la matèria gris en neurones de colors

Francesca Magraner

"Tot el que puguis fer, o puguis somniar, comença-ho,
la gosadia té geni, poder i màgia"

GOETHE

1. Creativitat a tot arreu: fenomen mediàtic o revolució social?

Des de fa un grapat d'anys el terme *creativitat* és omnipresent a tots els camps de la cultura i fins i tot de la vida quotidiana; així, s'observa la proliferació de tallers d'escriptura creativa, presencials o per internet, que es converteixen en èxits mediàtics¹; els centres culturals depenents d'ajuntaments o entitats d'abast més local, també aposten obertament per l'oferta d'activitats *creatives* i amplien el ventall d'edat des de gairebé nadons fins als padrins². D'altra banda, una ullada a les ofertes laborals manifesta que les empreses cerquen un perfil de treballador que, més que un dilatat currículum o col·lecció de màsters, demostrï ser un creatiu, fins el punt de llegir anuncis amb aquest nou ofici: *Es cerca creatiu per a...*

Aquesta època daurada de la creativitat sembla anar lligada a la revitalització de teràpies de tota mena: aromes, rialla, colors, música... com si l'avanç científicotecnològic i la societat del benestar implicassin un costós peatge en forma d'abatiment, desencís, frustració... amb altres paraules, d'un *déjà vu* on tot ja està inventat. Davant aquest gris desencant s'aixeca la clau de la creativitat que obri la porta als camins que han de permetre desenvolupar el potencial creatiu que abasta totes les dimensions de la vida: des de la resolució de conflictes personals o professionals a la satisfacció de com desfer-se'n en l'art de regalar i fer un curset de *packaging*³

2. Però, què és això de la Creativitat?

Si qualsevol definició és sempre incompleta, en aquest cas, cercar unes paraules que resumeixin el terme creativitat és gairebé una missió impossible. A més a més, la creativitat és un cabdalós riu que es nodreix de nombrosos afluents: psicologia, pedagogia, economia, administració d'empreses,

música, literatura, art en general...i naturalment, la ciència.

Això no obstant, aquest entrebanc pot convertir-se en una demostració d'esperit creatiu a fi de no caure en un enfilall de teories difoses i abstractes. Així, hem optat per oferir una breu antologia d'aproximacions al tema de tres autoritats en la matèria:

1. **Saturnino de la Torre** (1982:194), un dels primers difusors de la creativitat a Espanya i investigador en el camp de l'educació, utilitza un enginyós i senzill acròstic per caracteritzar-la:

C - OMBINAR
R - EORGANIZAR
E - MPLEOS DIFERENTES
A - MPLIAR
T - RANSFORMAR
I - NVERTIR
V - ISIÓN DIFERENTE
I - INFERIR
D - ISMINUIR
A - DAPTAR
D - ECIR NO

2. **Francisco Menchén** (2002:23) aprofundeix en el procés creatiu amb el model "IOE" aplicable, en principi, al sistema educatiu: Imaginació (I), Originalitat (O), Expressió (E), indicadors a través dels quals s'engega la tasca creativa⁴ (figura 1). Una ràpida visió del quadre evidencia la riquesa de factors que implica la creativitat i posa de manifest que ser creatiu comporta un entrenament constant que va més enllà del món acadèmic i que el *secret* s'amaga en el reaprofitament de les immenses possibilitats que tot ser humà té emmagatzemades, però tendeix a infrutilitzar.

3. **Ricardo Marín Ibáñez** juntament amb Saturnino de la Torre són els editors d'un altre lli-

1 El present any 2003, dos diaris de Balears organitzaren tallers d'escriptura creativa: *Diario de Mallorca* amb l'escriptor Carlos Garrido i *El Mundo* amb la professora Magdalena Tirado. La resposta de públic fou tan satisfactòria que s'obrí llista d'espera.

2 L'ONG *Nous Horitzons* (Catalunya) du a terme des de fa uns anys una activitat conjunta entre avis i nets: els avis relaten un conte als infants que el transformen en dibuix i creen una mena de text il·lustrat amb celebració i lliurament de pemis. L'experiència s'insereix dins la implicació de les famílies en el foment de la lectura.

3 Recordem èxits com *Más Platón y menos prozac de.....* o els llibres de Jorge Bucay..... També la tècnica del *Feng Shui* amb la influència de la decoració de la llar sobre l'equilibri emocional atreuen més seguidors.

4 El llibre de Menchén constitueix una obra fonamental per apropar-se al món de la creativitat, en especial pels educadors, amb un llenguatge planer i un recull d'activitats seqüenciades per edats i àrees curriculars.

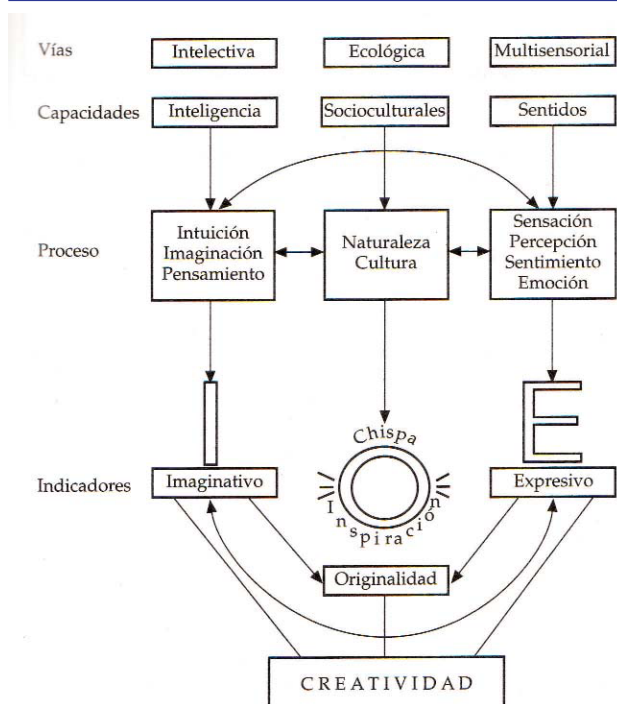

figura 1

bre de referència⁵ sobre creativitat (1991), on s'arriben a oferir fins a onze definicions que conformen un autèntic manifest sobre creativitat (figura 1a).

3. A voltes amb el tòpic etern: el creatiu, neix o es fa?

Aquest interrogant enllaça directament amb l'inesgotable debat sobre la condició de l'artista. La major part de teòrics de la creativitat⁶ donen voltes sobre l'esmentada qüestió i als congressos⁷ s'enceten escalfades discussions que constitueix la pedra angular sobre la qual sembla no haver-hi unanimitat.

El tema no és en absolut nou i si bé el mite de Prometeu⁸ serveix per engegar la qüestió, com objecte de discussió teòrica ens hem de remuntar al segle XIX amb el Romanticisme⁹ i el seu poder demiúrgic del qual se'n sentien tan orgullosos.

En contra dels romàntics, la possibilitat que existeixen tècniques per desenvolupar la creativitat i trencar amb les paralitzacions que imposa la raó i els convencionalismes de la societat,

esclata amb sorprenent virulència a principis del segle XX: els **avantguardismes** provocaren una transformació radical de l'art fins al punt que, hores d'ara gairebé un segle després, els seus pressuposts són la base de la majoria d'exercicis que ens ensenyen a ser creatius¹⁰. Una de les tècniques amb més rendiment per dur a terme produccions creatives és l'**analogia inusual**¹¹ que explotaren fins al deliri els surrealistes; el *collage*¹² que adjuntem constitueix tot un manifest iconogràfic que il·lustra els camins insòlits de la creativitat (Figura 2). En el terreny de la llengua i literatura destaca actualment la figura de Tomás Motos¹³. La tècnica base de l'esmentat autor es fonamenta sobre les modificacions il·limitades del llenguatge a partir d'unes *matrius específiques*. És palès el deute amb el surrealisme en aquest exercici¹⁴ (Figura 3).

Motos insisteix que tots tenim un potencial creatiu que simplement cal exercitar i insisteix en la màxima: **Per crear s'han de rompre esquemes prèviament**. Per tal motiu, dóna cabdal importància a les tècniques de relaxació, dinàmica de grups i connexió cos-ment¹⁵. Així, no sorprèn que els dos col·lectius dins el món educatiu més creatius, segons el seu parer, sigui el professorat d'educació infantil i d'educació física.

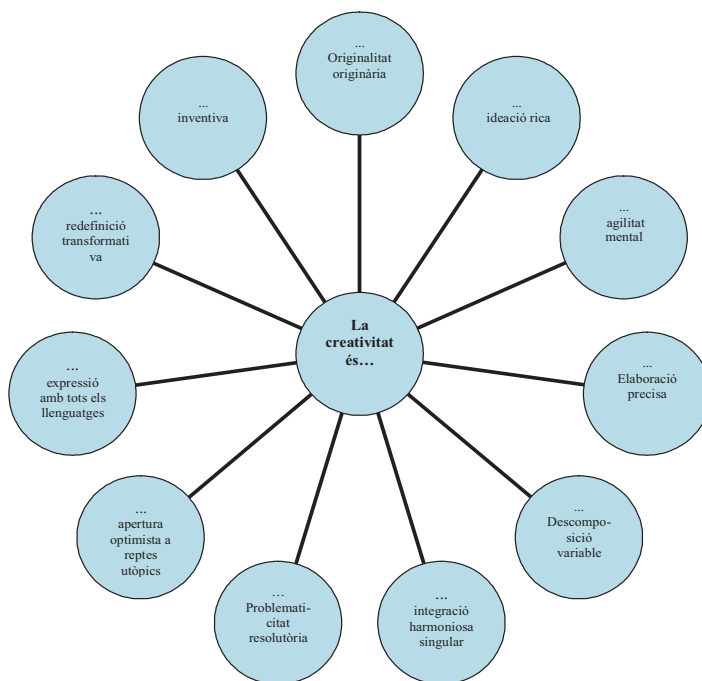

figura 1a

⁵ *El Manual de Creatividad* (Vicens Vives, 1991, Barcelona). L'organigrama és una reelaboració simplificada a partir del capítol "Introducción" de De Prado, D (coord) () *10 activadores creativos*.

⁶ Autors

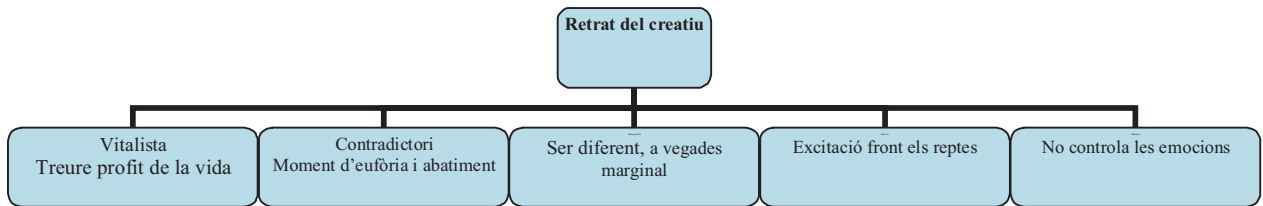
⁷ L'aprofundiment en el tema ha obert noves línies d'investigació com les comunicacions *Bilingüismo y creatividad o Adolescentes creativos ¿matutinos o vespertinos?* al Congreso Internacional de Creatividad celebrat a La Manga del Mar Menor, 2003.

figura 2

4. Com identificar un creatiu?

El camp de la psicologia ha estudiat profusament els trets més significatius de l'individu creatiu. Manuela Romo ()¹⁶ explicita un retrat robot dels éssers creatius:

Aquesta caracterització pot induir a associar la personalitat del creatiu al desequilibri i a viure perillosament devora un precipici. Però l'esmentada psicòloga ens tranquil·litza ja que l'esperit creador per si no afecta directament la salut mental de

<p>Prótesis</p> <p>«Si haces» el ridículo un agujero una de las tuyas el payaso una tortilla el amor novillos los deberes la pelota tonterías</p>	<p>Apódoxis</p> <p>no te chupes el dedo apaga la luz lávate las manos da las gracias no escupas no hables con el conductor entra sin llamar no toques eso no te metas el dedo en la nariz no señales con el dedo</p>
--	---

figura 3

l'agent. Això no obstant, seria il·lús negar l'evidència dels problemes emocionals de genis com Van Gogh, Schuman, Nietzsche, Hemingway, Virginia Wolf o J. Nash, però no pot establir-se una relació directa entre bogeria i creativitat ja que les estadístiques demostren que moltes persones pateixen trastorn psíquics sense manifestar actituds creatives i a l'inrevés, els creatius saludables superen de llarg als que han patit malalties en major o menor grau.

5. Com iniciar-se en la creativitat i no morir en l'intent

Probablement, tots hem utilitzat més d'una vegada, sense ser-ne conscients, les tècniques bàsiques de la creativitat: qui no ha fet ús del *brainstorming* o de la **pluja d'idees** per engegar un assumpte? Quants no han exercitat un *role-playing* o **sociodrama** per objectivitzar un situació problemàtica i crear situacions d'empatia? No ha atorgat ningú un ús diferent a un objecte en situacions d'emergència en una demostració on la

necessitat és la mare de tots els invents, en un intent imperiós per **resoldre un problema**?¹⁷. Aquests tres senzills, i gosariem a afirmar que quotidians, exercicis de Creativa¹⁸ estan a l'abast de tothom i per convertir-se en ésser creatiu no cal més que prendre consciència del seu poder i

8 Explicar breument el mite.
 9 Romanticisme i mal *du siècle*: la depressió.
 10 Exposició al Centre George Pompidou.....
 11 Analogia inusual: trobar semblances entre dos objectes o conceptes totalment dispars.
 12 Explicar origen i bibliografia de la imatge del collage.
 13 Motos, T (): *Juegos creativos del lenguaje*.
 14 AA.VV () *Dinamizar textos*.
 15 Bibliografia Tomás Motos.
 16 Manuela Romo-bibliografia.
 17 Edward de Bono Lateral thinking o Pensament divergent. Post-it, donuts... ?
 18 Terme introduït per Saturnino de la Torre per distingir-lo del teòric Creativitat.

a base de gimnàstica mental arribar a una flexibilitat i agilitat que ha de permetre que minvin els blocatges.

La major part dels experts en creativitat coincideixen a classificar en tres grups les tècniques seguint el ja canònic dibuix de **M. Fustier**¹⁹: **analògics, antitètics i aleatoris** (Figura 4).

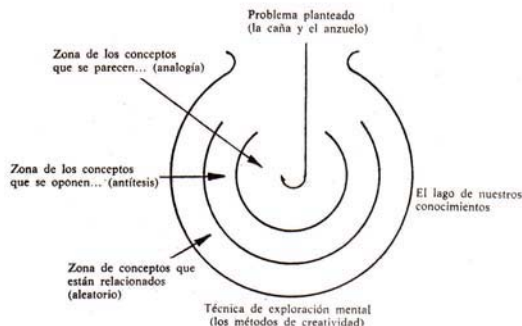

figura 4

La zona aleatòria constitueix un veritable manà per produir creativament; les combinacions insòlites d'elements a priori irreconciliables són la font dels descobriments i constitueix l'eina principal del món de la publicitat actual. Més amunt ja s'ha fet referència a les matrius com a instrument de partida per generar idees brillants i forçar al màxim la connexió entre conceptes que la racionalitat ens impedeix relacionar. També en aquesta àrea es poden situar les activitats a partir del Pensament lateral desenvolupat per **E. de Bono**²⁰ que cerca canviar la forma de percebre les coses i anar més enllà de l'obvietat a través de la flexibilitat de la ment. Un exercici clàssic, del qual el dibuix dels globus n'és un clarificador exemple, es troba en la **recerca interrogatòria**²¹ de tot tipus de situacions del més transcendent al més anecdòtic. La pregunta clau seria: per què les coses són com són? Una bateria d'interrogants el menys lògics possibles ajuda a rompre amb els convencionalismes i permet trobar alternatives al que considerem evident i inqüestionable (Figura 5).

6. Els gurús de la creativitat al segle XXI: disseny, publicitat, moda...

L'entrada al segle XXI no ha fet més que incrementar un enfrontament entre la cultura de la imatge i una altra anomenada intel·lectual. Els ortodoxes culpabilitzen els *mass media* de la degradació d'una mena de cultura A, clàssica i prestigiosa, vers una cultura B que es regiria per

la llei del mínim esforç i que es catalogada de superficial i buida en valors.

Paradoxalment, la creativitat ha donat els fruits més brillants a camps com la publicitat que, amb totes les excepcions que es vulguin, aconseguen seduir amb productes fascinants pel seu enginy i, gosaríem a afirmar, pel seu poder màgic. L'analogia inusual, la pluja d'idees, el pensament divergent... constitueixen les eines de treball de les agències de publicitat. Res més allunyat de la nostra intenció defensar el consumisme desmesurat actual ni les manipulacions que els missatges subliminals comporten, ja que considerem s'ha de dissociar la lliçó magistral dels creatius de la mercadotècnia que després s'ocupa de vendre els productes.

Valguin les anteriors línies per prestigiar aquests col·lectius d'artistes que, en una exhibició de prodigiosa imaginació, han aconseguit que les anomenades *arts decoratives*²² s'equiparin en valoració als consagrats i inqüestionables gremis de pintors, escultors, escriptors...

Les mostres de creativitat que adjuntem són filles del nostre temps, del mestissatge que ho impregna tot, de la filosofia del *sentipensar*, de la creació a Milà de la *Università dell'Immagine*, d'una època on el prefix inter hauria d'encetar qualsevol paraula. Les imatges demostren que no hi ha límits per a la creativitat:

I. La dissenyadora Agatha Ruiz de la

figura 5

Prada s'atreveix a crear un vestit inspirat en una escultura d'Eduardo Chillida.

II. La poesia visual en format de cal·ligrama serveix per anunciar un programa radiofònic de l'escriptor Juan José Millás.

III. Un poema de San Juan de la Cruz demostra que qualsevol lloc és idoni per a la poe-

¹⁹ Explicar gràfic

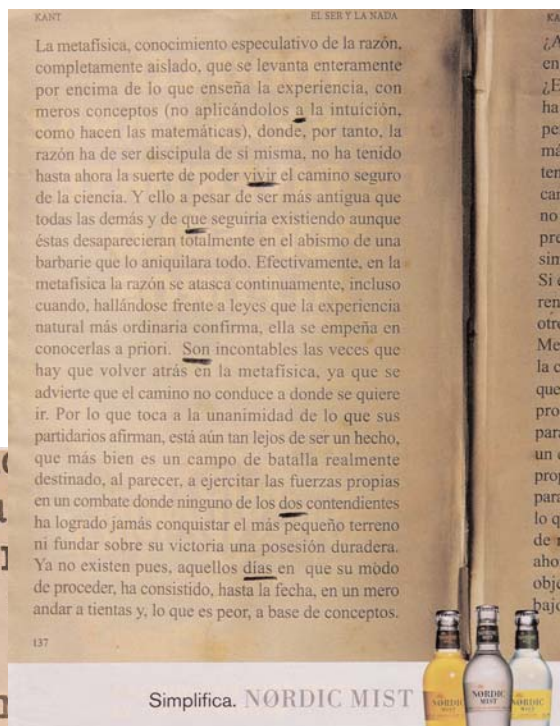
²⁰ Citat abans

²¹ Explicar globus. I. Cerejido Samos (1997): *Programa de estrategias del pensamiento social y creativo*. Madrid, Ed. EOS

²² Exposició de Versace al Victoria & Albert Museum de Londres 2002. Exposició de 100 anys de la moda a Espanya al Museo de Arte Contemporáneo Reina Sofía (Madrid) 2003

sia, fins i tot aquest bany d'un pis a Barcelona càrrec d'Estudi Metro amb sanitari. El geni del disseny Philippe Starck.

IV. L'enèsima recreació del mític quadre *Mona Lisa* a càrrec de Paul Giovanopoulos (1988) demostra que l'admiració i el respecte per l'obra pictòrica no és incompatible amb una de les poques zones de llibertat que ens resta: l'art.

Bibliografia bàsica.

- CEREJIDO SAMOS, I. (1997): *Programa de estrategias del pensamiento social y creativo*. Madrid: EOS.
- DE BONO, E. (1994): *El pensamiento creativo. El poder del pensamiento lateral para la creación de nuevas ideas*. Barcelona: Paidós.
- DE PRADO, D. (Coord) (1998): *10 activadores creativos*. Universidad de Santiago de Compostela
- DE LA TORRE, S. (1982): *Educación en la creatividad*. Madrid: Narcea.
- DE LA TORRE, s. (1995): *Creatividad aplicada*. Recursos para una formación creativa. Madrid: Escuela Española.
- FUSTIER, M. (1975): *Pedagogía de la creatividad*. Madrid: Index
- MARÍN, R. y DE LA TORRE, S (1991): *Manual de la creatividad*. Aplicaciones educativas. Barcelona: Vicens Vives.
- MENCHÉN BELLÓN, F. (2002): *Descubrir la creatividad*. Madrid: Pirámide.
- MOTOS, T. y otros (1987): *Dinamizar textos*. Madrid: Alhambra.
- MOTOS, T. (1999): *Juegos creativos de lenguaje*. Universidad de Santiago de Compostela.
- ROMO, M. (1996): *Psicología de la creatividad*. Universidad de Santiago de Compostela.